

**KONYA YUSUF AĞA KÜTÜPHANESİ “YY0000012/50” NUMARADA KAYITLI
RİSÂLE Fİ’T-TEFSİR İSİMLİ ESER VE TEFSİR İLMİ AÇISINDAN DEĞERİ**

**Mustafa MADEN¹
Prof. Dr. Burhan BALTACI²**

ÖZET

Yazma eserler, İslam kültür mirasını günümüze aktarması açısından büyük önem arz etmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında köprü kurma ve tarihin ilim hazinesini çağımıza taşıma noktasında, kütüphanelerde keşfedilmeyi bekleyen binlerce yazma eser bulunmaktadır. Biz de çalıştığımız alan olan tefsir sahasıyla ilgili bir yazma eseri tercüme ve tahlil etmek amacıyla bu makaleyi kaleme aldık. Konya Yusuf AĞa Yazma Eserler Kütüphanesi’nde “YY0000012/50” numarada kayıtlı olan *Risâle fi’t-Tefsir* isimli eser elli dokuz farklı risâlden oluşturulmuş bir mecmuanın 310b-313a varaklar arasında yer alan ellinci risâlesidir. Eserin müellif veya müstensih dışında bir kişi tarafından el yazısı ile sonradan yazıldığı anlaşılan başlığı “*Risâle-i Tefsir*” şeklindedir. Risâlenin yazılma sebebi, Beydâvî’nin (ö. 691/1291-1292) tefsiri istinsah edilirken akla takılan bazı hususların açıklanma gereği duyulması ve bunların hâşiye niteliğinde bir risâle olarak kaleme alınma isteğidir. Eserde; Hûd 11/96, eş-Şuarâ 26/176, el-İsrâ 17/7, en-Neml 27/19, es-Saff 61/6 âyetleriyle ilgili Beydâvî’nin bazı yorumları eleştirilmekte, bazıları da çeşitli açılardan izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’ân, Hâşiye, Yazma eser, Beydâvî, *Envâri’t-tenzil ve esrârü’t-tevil*.

¹ Kastamonu Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0001-7896-4756, mustafamaden37@gmail.com.tr

² Kastamonu Ün., İlahiyat Fak., ORCID ID: 0000-0001-5990-7131, baltaci@kastamonu.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 04/04/2024–Kabul Tarihi/Accepted: 25/04/2024

**THE WORK NAMED RISÂLE Fİ'T-TEFSÎR, REGISTERED IN KONYA YUSUF AĞA
LIBRARY WITH NUMBER "YY0000012/50" AND ITS VALUE IN TERMS OF THE
SCIENCE OF TERMINATION**

Mustafa MADEN

Prof. Dr. Burhan BALTACI

ABSTRACT

Manuscripts are of great importance in terms of transferring Islamic cultural heritage to the present day. There are thousands of manuscripts in libraries waiting to be discovered in order to build a bridge between the past and the future and to carry the treasure of history's science to our age. We have written this article in order to translate and analyze a manuscript related to the field of tafsîr, which is our field of study. The work titled Risâla fi't-Tafsîr, which is registered in Konya Yusuf Aga Manuscript Library under the number "YY0000012/50", is the fiftieth risâla between 310b-313a in a collection of fifty-nine different risâls. The title of the work, which seems to have been handwritten by a person other than the author or the author's annotator, is "Risâla-i Tafsîr". The reason for the writing of the treatise is the need to explain some issues that came to mind when al-Baydâwî's (d. 691/1291-1292) tafsîr was being transcribed and the desire to write them as a treatise in the form of a commentary. In the work, some of al-Baydâwî's comments on the verses of Hud 11/96, al-Shuarâ 26/176, al-Isrâ 17/7, al-Naml 27/19, and al-Saff 61/6 are criticized and some are explained from various angles.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Hâshiya, Manuscript, Baydâwî, Anwâr al-tanzîl wa al-asrâr al-ta'wîl

1. GİRİŞ

İlk örneklerine milâdî 12. yüzyılda rastlanan şerh, hâşiye ve ta'lik türü eserler zengin bir tefsir kültürünün oluşmasına önyak olmuştur. (Maden, 2022; 52). Bu eserler aynı zamanda hem yazılan tefsirlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamış hem de tefsir müelliflerinin bazı yorumlarının vazgeçilmez olmadığını sağlayarak Kur'ân âyetlerinin değişen zaman, kültür ve ilmi birikim çerçevesinde nasıl daha farklı yorumlanabileceğinin örneklerini sunmuşlardır.

Aynı şekilde müstakil âyet ve sure tefsirlerinin yazılmasıyla temayüz eden Osmanlı tefsir geleneği (Baltacı, 2013: 27) sayesinde, önceden yazılıp yarım kalan tefsirler tamamlanmış, yeri geldiğinde tefsir müelliflerinin yorumları eleştirilmiş veyahut da yazılan tefsirlere ihtiyaca binaen önemli katkılar sunulmuştur. Böyle bir geleneğin ortaya çıkış nedenleriyle ilgili ise birçok sebep sayılmıştır. (Bk. Baltacı, 2013: 31-32).

Tefsirle ilgili hâşiyelerin büyük çoğunluğu Beydâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eseri üzerine yazılmıştır. Bunun sebebi olarak Muhaşşilerin, Beydâvî'ye Zemahşerî'den (öl. 538/1144) faydalanırken onun i'tizâlî bazı fikirlerini aldığı, zayıf hadisler kullandığı, felsefi görüşlere alan açtığı, tefsir tercihlerinin bazılarının doğru olmadığı şeklinde eleştiriler getirmelerinden dolayı olduğu söylenmiştir (Maden, 2015: 58-59).

Araştırmamıza konu olan *Risâle fi't-Tefsîr* isimli yazma eserin, muhteviyatının beş farklı âyetin tefsirinden oluşması yönüyle değerlendirildiğinde müstakil âyet/ler tefsiri formunda yazıldığı, risâle müellifinin Beydâvî'nin üç âyetle ilgili tercih ettiği tefsire yönelik eleştirisi ve iki âyetle ilgili yaptığı tefsirine katkı yönüyle değerlendirildiğinde hâşiyeye türü eserler sınıfında kaleme alındığı söylenebilir.

1.1. Eserin Yapısal Özellikleri

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi “YY0000012/50” numarada kayıtlı *Risâle fi't-Tefsîr* isimli eser farklı konularda yazılmış 59 risâleden ve 352 sayfadan oluşan bir mecmuanın 50. risâlesidir. Mecmuanın fihristinde risâlenin 310-313. sayfalarda olduğu belirtilmiş fakat 310b-313a varaklar arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Eserin müellif veya müstensihinin kim olduğu bilgisi ne mecmuanın fihristinde ve zahriyesinde ne de risâlenin herhangi bir sayfasında kaydedilmemiştir. Ancak mecmuanın incelediğimiz risâlesinden bir sonraki *Risâle fi'l-Kebâir ve's-Sagâ'ir* isimli 51. risâlenin 315b sayfasının sonuna bu akâid risâlesinin İbrahim b. Ahmed es-Sinobî'nin eliyle tamamlandığı yazılmıştır. Bu ifadenin de risâlenin müellifine mi yoksa müstensihine mi işaret ettiği bilinmemektedir. Dolayısıyla *Risâle fi't-Tefsîr* isimli eserin müellifinin katalog verilerinde kaydedilen Ahmed es-Sinobî'ye aidiyetinin sorunlu olduğu gözükmektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ahmed es-Sinobî hakkında da herhangi bir malumata ulaşılamamıştır.

Eski katalog verilerinde “42 Yu 12/50” numarada yer alan el yazması eser Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından DSCN0318, DSCN0319, DSCN0320 numaralı resimlerle tarafımıza gönderilmiştir.*** Eser, 310b-313a olmak üzere dört varaktan (altı sayfadan) oluşmaktadır. Risâlenin 310b sayfasının sağ üst köşesine muhtemelen katalog kayıtlarına daha kolay ulaşmak için “رسالة تفسیر 50 / ‘Risâle-i tefsîr 50’” ifadesi yazılmıştır. Bu not risâleyi kaleme alanın el yazısından farklı olduğu için eser kaleme alındıktan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Arapça kaleme alınan risâlenin –katalog verilerinde 9 satır olarak ifade edilmekle beraber- 311a sayfası on ve 313a sayfası on iki satırdan oluşmaktadır. Her sayfanın sol altında takibeden sayfanın ilk kelimesi yazılmıştır. Eserin bibliyografik kayıt numarası “119994”, boyutları “155x100-110x75” mm”, cilt özellikleri “ebrulu kâğıt kaplı, miklepli, şirazeli”, dili “Arapça”, yazı türü “nesihdir”. (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/119994>). Metnin yazı türü katalogta nesih olarak yazılsa da harflerin ölçü ve şekillerinden ödün verilerek hızlı yazılması sebebiyle nesih kırması şeklinde ifade edilmesi daha uygun görülmektedir.

*** El yazması eserin görüntüsünü bizlere ulaştıran Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

Risâlede tefsiri yapılan âyetlerin/âyet bölümlerinin, müellifin kendi açıklamalarına başladığı “قال الله، وفي رواية، والله اعلم، وفي سورة” gibi ifadelerin ayrıca “اقول الفقير، اقول العبد الضعيف” gibi ibarelerin üzerine uzun çizgiler çekilmiştir. Bu işaretlerin bölümler arası geçişi ifade etmek ve okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla bugünkü paragraf gibi bir işlev için konulduğu düşünülmektedir.

Risâlenin 312a sayfasının ortasında “وَفِي سُورَةِ الصَّفِّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ” şeklinde önce es-Saff suresi 6. âyetinin izaha muhtaç görülen kısmı yazılmış ve bu cümlenin etrafına dairesel bir çizgi çekilmiştir. Fakat âyetle ilgili herhangi bir açıklama ya da yorum yapılmadan el-İsrâ suresinin 7. âyetinin tefsirine başlanmıştır. es-Saff suresinin 6. âyetiyle ilgili açıklamalar ise risâlenin sonunda 313b’de yapılmıştır. Risâlede “الله” lafzından sonra “سبحانه” yerine “سح”، peygamber isimlerinden sonra “عليه السلام” yerine “ع م”، “المصنف” yerine “المص” rumuzları kullanılmıştır.

1.2. Eserin İçerik Özellikleri

Eser, Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e, onun âline ve ashâbına salâtuselâm ile başlamaktadır. Müellif, risâlenin dibacesinde eseri yazma sebebini; Beydâvî’nin, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* isimli tefsirinde birbirine tezat teşkil eden yorumların dikkatini çekmesi ve bu konuları muhataba izah etme gereği duyması olarak ifade etmektedir.

Eserinin içeriğinde Beydâvî’nin Hûd 11/96, eş-Şuarâ 26/176, el-İsrâ 17/7, en-Neml 27/19, es-Saff 61/6. âyetleriyle ilgili yaptığı yorumların açıklanmaya muhtaç gördüğü yönlerini izah etmeye çalışmaktadır. Bu haliyle çalışmamıza konu olan risâle bir giriş ve beş bölüm olarak düşünülebilir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamıza konu olan risâlenin metnini yazmaya ve çevirisini yapmaya geçmeden önce metodumuzu beyan etmek istiyoruz. Eser beş farklı âyetin tefsirleriyle ilgili olmakla beraber her bir âyet risâlede aynı sayfada yazılıp bitirilmemiştir. Bundan dolayı müellifin tefsir edilen âyete yönelik yaptığı açıklamalar yazma eserin farklı sayfalarına taşsa bile konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bir arada ele alınıp incelenecektir. Dolayısıyla sayfa bütünlüğü değil konu bütünlüğü esas alınmış ve her konudan sonra ilgili metnin tercümesi yapılmıştır. Arapça metnin içine sayfaların başlayış ve bitişini ifade eden varak numarası yazılmıştır. Arapça metindeki kelime ve cümlelerde harf ya da kelime düşüklüğü olsa bile ilave veya ekleme yapmadan risâlede yer aldığı biçimde yazılmıştır. Risâlenin orjinal yazımı gözönünde bulundurulduğundan Arapça harflerin yazım ve biçimi de değiştirilmemiştir. Fakat çeviri yapılırken anlam bütünlüğüne dikkat edilmiştir. Risâlede incelenen âyetler Arapça metinde ve mealde altı çizili olarak gösterilmiş, mealler Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’na ait *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* isimli eserden alınmıştır. Âyetlerin tefsiriyle ilgili Beydâvî’nin âyetle beraber yaptığı açıklamalar ise parantez içinde gösterilmiştir.

Risâlenin çevirisi her kelimenin anlamının tek tek ifade edilmesi yerine müellifin kastettiği en yakın anlama ulaşarak yapılmaya çalışılmıştır.

Değerlendirme başlığı altında, araştırmamıza konu edindiğimiz risâledeki muğlak ifadeler açıklanmaya çalışılmış ve incelenen eserin değerlendirmesi yapılmıştır. Bu esnada eserde yer verilen görüşlerin kaynağı tespit edilmiş ve müellifin Beydâvî'yi eleştiren görüşleri hakkında değerlendirmelerde de bulunulmuştur.

3. RİSÂLENİN İNCELENMESİ

3.1. Hûd Suresi 96. Âyet

Hûd 11/96. âyetinin tefsiri ve değerlendirmelerine geçmeden önce, eserin bütünlüğünü korumak adına, müellifin dibacede yer verdiği hamdele salvele ve eserin yazılma sebebini içeren bölümünü tercümesi ile beraber paylaşıyoruz.

رسالة تفسير 50 [vr.310b]

الحمد لله الذي خلق الشهور والأيام والصلوة على رسوله خير الأنام وعلى آله العظام وعلى أصحابه الكرام وبعد فإن العبد الفقير الداعي كتبت التفسير الشريف البيضاوي وفي أثناء كتابتي يخطر ببالي الفاتر ان في تفسير المصنف في بعض السور ما يناقض بعضا حتى أقدمت العرض على تراب قدمكم

Bütün övgüler ayları ve günleri yaratan Allah'a aittir. Salât (u selâm), bütün insanların en hayırlısı olan Peygamberinin ve onun yüce ailesi ve değerli ashabının üzerinedir. Gelelim konumuza. Ben abd-i âciz, Beydâvî'nin tefsir-i şerifini istinsâh ettim. Onun tefsirini yazıya geçirirken bazı surelerde birbirini nakzeden ifadelerle karşılaştım. Aklıma takılan bu hususları - belki haddim olmayarak- sizlere arz etmek istedim.

قال الله في سورة هود وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بِالتَّوْرَةِ او المعجزات وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ وهو المعجزات القاهرة او العصا وافرادها لانها ابهرها انتهى كلام المص اقول الفقير كيف يصح تفسير المص الايات [vr.311a] بالتورية والحال ان التورة لم تنزل حين ارسل الله تعالى موسى ع م الى فرعون و ملاه بل التورية نزلت بعد هلاك فرعون و قومه حين وعد الله تعالى موسى ع م ان يعطيه التورية وضرب له ميقاتا وذهب موسى ع م الى الطور للميقات وبعد الميقات نزلت التورية وجاء موسى ع م بالتورية و في رواية ان سؤال الرؤية كان يوم عرفة واعطاء التورية يوم النحر كما خرج المص في الاعراف بل المناسب حينئذ ان يفسر المص الايات بالمعجزات فحسب التي ارسل الله تعالى موسى ع م بها الى فرعون وهي العصا واليد البيضاء والطوفان والجراد والقمل والضفادع والدم وقلق البحر وتفجير الماء الكثير من الحجر الصغير وان اظهر موسى ع م بعصها بعد اغراق [vr.311b] الله تعالى فرعون و هو تفجير الماء من الحجر مع ان المص فسّر الايات بالمعجزات فقط في سورة اخرى واختار هنا تفسيره بالتورية والله اعلم بحقيقته الحال

Allah Teâlâ Hûd suresinde “Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle (Tevrât veya mucizelerle) ve apaçık bir güç ile (kahredici mucizeler ya da asâ ile) gönderdik.” (Hûd 11/96) buyurmuştur. Apaçık delil (sultan-ı mübin) de muhatabı aciz bırakan mucizeler veya asâdır. Onu (asâyı) tek olarak zikretmesi en açık mucize olması dolayısıyladır (Beydâvî, 1418: 3/147). Beydâvî'nin (ö. 691/1291-1292) sözü burada bitiyor.

Ben (müellif) derim ki: Beydâvî'nin bahse konu olan âyetteki “آيات” ifadesini Tevrât şeklinde tefsir etmesi nasıl mümkün olabilir? Çünkü Allah Teâlâ, Mûsa'yı (as) Firavun ve halkına peygamber olarak gönderdiğinde henüz ona Tevrât inmemiştir. Bilakis Allah'ın (cc) Mûsa'ya (as) Tevrât'ı vereceğini vaad etmesi Firavun ve kavminin helakinden sonra olmuştur. Allah (cc), Mûsa ile sözleşme yaptı, o da Tûr'a gitti ve bu sözleşmeden sonra Tevrât'ı kendisine indirdi ve o da kavmine getirdi. Bir rivâyete göre Mûsâ'nın Allah'ı görmeyi dilemesi Arafât günü, Tevrât'ın ona verilmesi ise nahr günü olmuştur. Nitekim musannif de (Beydâvî) bu rivâyete Â'râf suresinde yer vermiştir (Beydâvî, 1418: 3/34; Sa'lebî, 1422: 4/279). Öyleyse musannifin “آيات” kelimesini “بالتورية او المعجزات” biçiminde iki te'vîl ile değil de sadece “المعجزات” şeklinde tefsir etmesi daha uygun olurdu. Bu mucizeler de Allah Teâlâ'nın Mûsa'yı Firavun'a gönderirken verdiği asâ, yed-i beyzâ, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, denizin yarılması, küçük bir taştan çok suyun fişkırtılmasıdır. Mûsa aleyhisselâm'ın verilen mucizelerden asâsıyla su fişkırtması Allah'ın Firavun'u denizde boğmasından sonra olmuştur.

Musannif (Beydâvî) başka bir âyette (el-A'râf 7/103; el-Mü'min 40/23) “آيات” kelimesini sadece “المعجزات” olarak tefsir etmiştir (Beydâvî, 1418: 3/26, 5/55). Burada ise Tevrât ile tefsir etmeyi tercih etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Değerlendirme

Risâlenin bu bölümünde Beydâvî tefsirinden alıntılanan “وَسُنْطَانٌ مُّبِينٌ وَهُوَ الْمَعْجَزَاتُ الْقَاهِرَةُ او” ibaresinden sonra “بِالذِّكْرِ” ifadesini yazılmamıştır. Bu ifadenin yazılmama sebebi olarak ya bizim esas aldığımız nüshanın dışında başka bir nüshadan istinsah edilmesimesi ya da hataen olduğu düşünülebilir. Bizim esas aldığımız nüshada bulunan “بِالذِّكْرِ” ifadesinin cümlenin manasını tamamen değiştirmedeği açıktır. Bu haliyle değerlendirildiğinde “وافرادها بالذِّكْرِ” ifadesi “sadece onu (asâyı) zikretmesi” anlamına gelmekte ve “وافرادها” kelimesindeki kapallığı gidermektedir.

Müellif, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya (as) Tevrât'ı indirmesini Firavun ve kavminin helakinden sonraki zamanlarda olduğunu iddia ederek Beydâvî'nin “آيات” kelimesine “التوراة” şeklinde mana vermesini şaşkınlıkla karşılamaktadır. Beydâvî'nin müfessirliği bazı âyetlere çelişkili manalar vermesi, sûre sonlarında zayıf hadisler kullanması, rivâyet yolunu terkederek Kur'ân'ı felsefî yorumlarla izah etmesi, sünnî tefsir çizgisinin dışına çıkması ve tefsirinde İsrâîliyyâta az da olsa yer vermesi yönüyle eleştirilmektedir (Baltacı, 2018: 707). Fakat Beydâvî'den önce kaleme alınan tefsir kaynaklarında “آيات” kelimesine “التورية” anlamı da verildiği bilinmektedir. Hatta bu konuda Abdullâh b. Abbâs'tan (ö. 68/687-88) bir rivâyet nakledilmektedir (Nisâbü'rî, 1415: 533; 1430: 11/541; Râzî, 1420: 18/393). Şayet müellif bu yorum sahiplerinden ve tefsir kaynaklarından haberdar ise iddia ettiği konuda sadece Beydâvî'yi değil diğer te'vîlleri de eleştirmiş olmaktadır. Şayet diğer yorumlardan haberdar değilse Beydâvî'nin yorumuna kendi tefsir kültürü ölçüsünde eleştiri sunmuştur, denilebilir. Müellif burada Beydâvî'yi Hûd 11/96. âyetin tefsirinde verdiği bilgiler ile tefsirindeki diğer yorumları arasında bulduğu çelişki nedeniyle eleştirmektedir.

3.2. eş-Şuarâ Suresi 176. Âyet

قال الله تعالى في سورة الشعراء كَذَّبَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ الْأَيْكَةَ غِيضَةً يَنْبِت نَاعِمَ الشَّجَرِ يَرِيدُ غِيضَةً بِقَرَبِ مَدِينٍ تَسْكُنُهَا طَائِفَةٌ فَبَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِمْ شُعَيْبًا ع م كَمَا بَعَثَ إِلَى مَدِينٍ وَكَانَ ع م اجْنِبِيَا فَلِذَلِكَ قَالَ تَعَالَى إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ولم يقل اخوهم شعيب انتهى كلامه اقول الفقير من ظاهر كلام المصنف ان من الانبياء من لم يكن قومه يكون اجنبيا [vr.312a] والحال ان لوط النبي ع م ابن اخ ابراهيم ع م قد هاجر معه من العراق الى الشام و ابراهيم ع م نزل الى فلسطين و لوط ع م الى المؤتفكة والظاهر ان من كان من العراق لم يكن من المؤتفكة لبعدهما مسافة بينهما بل كان اجنبيا وقد قال الله تعالى في حق لوط ع م اذ قال لهم اخوهم لوط والله اعلم بالصواب

Allah Teâlâ eş-Şuarâ suresinde “Eykeliler peygamberleri yalanladı.” buyurur (eş-Şuarâ 26/176). Eyke, sık ve bol ağaçların yetiştiği bir orman anlamına gelir. Eykeliler ise Medyen civarında yaşayan bir topluluktur. Allah Teâlâ Şuayb’i (as) hem Medyen’e hem de Eyke’ye peygamber olarak göndermiştir. Fakat Şuayb (as) Eyke’nin yabancısıdır. Bu yabancılıktan dolayıdır ki Allah Teâlâ “Hani Şuayb onlara: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’” (eş-Şuarâ 26/177) ifadesini kullanmış ve diğer peygamberlere söylediği gibi “onların kardeşi olan Şuayb” dememiştir (Beydâvî, 1418: 4/148). Burada Beydâvî’nin sözü sona eriyor.

Ben de derim ki: Musannifin sözünün zahirinden peygamberlerden bazılarının yaşadıkları kavmin içinden değil, onlara yabancı bir kavimden seçilerek kendilerine gönderildiği anlaşılmaktadır. Oysaki Lût (as), İbrâhîm’in (as) kardeşinin oğludur. Onunla birlikte Irak’tan Şam’a göç etmiştir. İbrâhîm (as) Filistin’e, Lût (as) ise Mü’tefike denilen yere yerleşmiştir. Irak ile Mü’tefike arası da çok uzaktır. Dolayısıyla Iraklı olan Lût (as) Mü’tefikeli olmayıp oranın yabancısı olduğu halde Allah Teâlâ onun hakkında “Hani kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’” (eş-Şuarâ 26/161) buyurmuş ve Lût’u (as) Mü’tefikelilerin kardeşi olarak takdim etmiştir. Bu konuyla ilgili söyleyeceklerimiz burada bitmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Değerlendirme

Kur’an’ı Kerîm Hz. Şuayb’in Medyen’e Peygamber olarak gönderildiğini “Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’i peygamber gönderdik...” (Hûd 11/84) âyetiyle, Eykelilere Peygamber olarak gönderildiğini de “Eyke halkı da peygamberleri yalanladı. Hani Şuayb onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’” (eş-Şuarâ 26/175-176) âyetleriyle bildirir. Kur’an’da bazı peygamberlerle kavimleri anılırken onlara aralarında kardeşlik bağı kurularak hitabedilir. Meselâ, “Hani kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’”, (eş-Şuarâ 26/106), “Hani kardeşleri Salih onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’” (eş-Şuarâ 26/124), “Hani kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’” (eş-Şuarâ 26/161) âyetleri bu hitap tarzına örnek teşkil eder. Muhtemelen Beydâvî’nin “diğer peygamberlere söylediği gibi ‘onların kardeşi olan Şuayb’” demedi ifadesinden kastettiği bu âyetlerde ismi anılan Nûh (as), Hûd (as), Sâlih (as) ve Lût’tur (as).

Tefsir kaynakları Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Şuayb isminin Medyenlilerle beraber kullanıldığında “onların kardeşi” ifadesiyle, Eykelilerle beraber kullanılınca “onların kardeşi” ifadesi kullanılmadan zikredilmesi konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Meselâ, Allah Teâlâ'nın Şuayb'e (as) Medyenlilerle neseb bağı olduğu için “onların kardeşi” buyurduğu, Eykelilerle akrabalık bağı olmadığı için “onların kardeşi” ifadesini kullanmadığı şeklinde yorumlayanlar vardır (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 2/48, 3/278; Yahyâ b. Sellâm, 1425: 2/629; Mâtürîdî, 2007: 10/332-333; Semerkandî, ts.; 2/565-566; İbn Ebû Zemenîn, 1423: 2/304, 3/347; İbn Fûrek, 1430: 262; Sa'lebî, 2002: 7/178, 20/110; el-Ferrâ', 1420: 3/477; İbnü'l-Cevzî, 1422: 3/346). Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve Hafsa bint Ömer (ö. 45/665) mushaflarında “إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ” *‘Onlara da (Eyke halkına) kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber gönderdik’* kıraatinin olduğunu aktaranlar olduğu gibi âyetteki “onların kardeşi Şuayb” ifadesinin sadece neseb bağı değil Hz. Âdem'in (as) neslinden olma itibarıyla kardeş anlamına geldiğini nakledenler de vardır (İbn Atıyye, 1422: 4/241).

Müellif, Lût'un (as) Mü'tefikeli olmadığını ifade ediyor. Mü'tefike kelimesi Kur'ân'da üç farklı yerde geçer. Bu âyetlerden ilki “O, Mü'tefike'yi de kaldırıp yere çarpmış ve onlara örttüğü azap örtüsünü örtmüştür” (en-Necm 53/53). Diğer âyet “Onlara kendilerinden öncekilerin; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin; İbrahim'in kavminin; Medyen halkının ve Mü'tefike'nin haberleri ulaşmadı mı?...” (et-Tevbe 9/70). Son âyet ise “Firavun, ondan öncekiler ve Mü'tefikeliler hep o suçu işlediler” (el-Hâkka 69/9) âyetidir. Bu âyetlerdeki “mü'tefike” kelimesinin anlamıyla ilgili müfessirler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Kelimenin, Lût kavmiyle helak edilen diğer kavimlere işaret ettiğini söyleyenler olduğu gibi geçmişte inkârlarıyla temayüz eden bütün milletler ve beldeler olduğunu söyleyenler de olmuştur. Diğer bir görüşe göre ise “Mü'tefike” inkâr eden belde halklarının iyi hallerinin kötülüğe doğru dönüşmesini ifade eder. İlk görüş müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği görüştür (Öztürk, 2006: 32/185-186). Risâle müellifi eş-Şuarâ suresinin 161. âyetinde “onların kardeşi Lût” ifadesinin kullanıldığını dolayısıyla Kur'ân'da peygamberlerin gönderildiği kavimlerle beraber zikredildiğinde “onların kardeşi” ifadesi kullanmasının kavimleriyle neseb bağı olduğunu teyit etmek maksadıyla söylenmediğini ispat etmeye çalışmaktadır.

Konuyla ilgili tefsir kaynakları tarandığında Lût'un (as) neseb yoluyla Mü'tefikelilerle akrabalık bağının olduğuna dair yorumlar olduğu gibi (Yahyâ b. Sellâm, 1425: 2/519) sadece kavmiyle birarada yaşadığından dolayı “onların kardeşi” ifadesinin kullanıldığına yönelik te'viller de yapılmıştır. (Sa'lebî, 2002: 4/439). Konuyla ilgili Mâtürîdî (ö. 333/944) şöyle yorum yapar: *“Hz. Şuayb'in ismi Medyenlilerle kullanıldığında ‘onların kardeşi’ denilmesi, Eykelilerle kullanıldığında ‘onların kardeşi’ denilmemesi Şuayb'in (as) onların kardeşi olup olmadığına yönelik yorumlanamaz. Çünkü elimizde bu konuda kesin bir delil yoktur. Konuya Hz. Âdem'in bütün çocuklarının birbirine kardeş olduğu gözüyle bakılmalı ve bu şekilde yorumlanmalıdır.”* (Mâtürîdî, 2007: 10/333). Müellif, Beydâvî'nin Kur'ân'da ismi geçen bazı peygamberlere yapılan hitapların özel bir anlamı olup olmadığına dair görüşünü eleştirdiği mesele konusunda müfessirlerin ittifak edemediği görülür.

Çünkü Kur'ân Beydâvî'nin iddia ettiği gibi hem kendi içlerinden çıkan peygamberlere “onların kardeşi” şeklinde hitabeder hem de müellifin iddia ettiği gibi kendi içlerinden çıkmadığı halde kendilerine gönderilen bazı peygamberlere “onların kardeşi” ifadesiyle hitabeder. Dolayısıyla Beyzdâvî'nin ya da müellifin ileri sürdüğü bilgileri gözönünde bulundurup başka yorumları terketmek pek makul değildir. Konuyla ilgili elimizde kesinliği ispat edilmiş bilgiler olmadığı için meseleyi Mâtürîdî'nin bakış açısıyla değerlendirmek daha uygun olabilir.

Müellif, yazdığı risâlenin bu bölümünde Beydâvî'yi Hz. Şuayb'in isminin Kur'ân'da Medyenlilerle ve Eykelilerle zikredilirken farklı ifadelerle kullanılmasına yönelik yaptığı tefsiri eleştirmekte bu eleştirisini de yine Kur'ân'dan delil getirerek ispatlamaya çalışmaktadır.

3.3. el-İsrâ Suresi 7. Âyet

وفى سورة الصف قال الله تعالى وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ

قال الله تعالى إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فان وبالها عليها وانما ذكر باللام ازدواج انتهى اقول العبد الضعيف وكان حق العبارة ان يقول الله تعالى وان اساتم فعليها فذكره [vr.312b] باللام للمشاكلة كما قال المصنف وانما ذكر باللام ازدواج يعني ان ضرر اساءتكم وعصياتكم لا يتعدى الى غيركم فان حقيقة الحال انكم ان احسنتم واطعتم الله سح فمففعة ذلك لاترجع الا اليكم فان اساتم فمضرتها لا تتعدى عنكم الى غيركم الله اعلم بالصواب

Allah Teâlâ es-Saff suresinde “Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları!...” (es-Saff 61/6) buyurur.

Allah Teâlâ “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz...” (el-İsrâ 17/7) buyurur. Âyetteki “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” “kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz...” demek “فان وبالها عليها” “kötülük yapmanın vebali kötülük yapmanın aleyhinedir” demektir. Burada lâm harfinin kullanılması izdivâc kuralı gereğidir (Beydâvî, 1418: 3/249). Beydâvî'nin sözü burada bitti.

Ben de derim ki: Aslında normal şartlarda âyetteki “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” cümlesi “وان اساتم فعليها” şeklinde ifade edilmeliydi. Allah Teâlâ'nın bu biçimde zikretmesinin sebebi musannifin dediği gibi izdivâc kuralına bağlanabilir. Diğer taraftan da müşâkele dolayısıyladır. İbare, musannifin izdivâc kuralına göre anlamlandırılınca âyet şu anlama gelir: Sizin kötülüklerinizin ve isyanlarınızın zararı başkasına ulaşmaz. Gerçek şu ki, eğer iyilik yaparsanız ve Allah'a itaat ederseniz bunun faydası sadece kendinize döner. Eğer kötülük yaparsanız onun zararı da sizden başkasına ulaşmaz. En doğrusunu Allah bilir.

Değerlendirme

Risâlenin 312b sayfasına önce Allah Teâlâ es-Saff suresinde “Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları!...” (es-Saff 61/6) buyurur diyerek başlanmıştır. Bir sonraki eleştiri konusuna medar olan âyetin bir kısmının müellif ya da müstensih tarafından buraya sehven yazıldığı kanaatindeyiz. Çünkü yazılan bu âyetin hem sonraki kısım ile bir bağlantısının olmaması hem de yazılan ilk cümlelerin etrafının yuvarlak içine alınması böyle bir intiba uyandırmaktadır.

Risâlenin bu kısmında Beydâvî'nin el-İsrâ suresi 7. Âyetindeki “إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ...” bölümünden sonra yaptığı “لأن ثوابه لها” açıklamasını alıntılanmadan “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” bölümüne geçilmiştir. Bu durum risâlenin Beydâvî'nin farklı bir nüshasından alınmış olunabileceğini ya da manada herhangi bir farklılığa yol açmadığı için alıntılanmaya gerek duyulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde Beydâvî'nin bizim esas aldığımız nüshasındaki aynı âyetin “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” bölümüyle ilgili yaptığı “فإن وبالها عليها” açıklaması “فإن وبالها عليها” şeklinde alınmış ve zamir müennes formda kaydedilmiştir. Bu durumda “وبالها” kelimesindeki zamir “سینة” kelimesine “işlediği günahın vebali” anlamında râcî olmaktadır. Beydâvî'nin bizim esas aldığımız nüshanın “وبالها” ifadesine göre ise “işleyenin günahı” anlamında kişinin kendisine râcî olmaktadır.

Bedî' ilminde “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” anlamında kullanılan müşâkele sanatı, içinde bulunduğu cümlenin manasına güzellik katar. Daha açık bir ifadeyle müşâkele, bir kelimenin aynı cümlede hem asıl hem mecaz manada iki defa kullanılmasıdır. Genellikle ilk kelime gerçek anlamda ikinci kelime ise sadece lafız yönüyle benzeşerek mecaz anlamında kullanılır. (Durmuş, 2006: 32/154-155).

Müşâkele üslubu, cahiliye döneminden itibaren kullanılan bir sanat olmakla beraber özellikle belagat ilminin ilk devirlerinde bu kavram yerine istiâre, mukâbele ve mücâveze terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu sanattan isim olarak ilk bahseden Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'dır (ö. 207/822). Zemahşerî (ö. 538/1144) ile tefsir literatürüne giren müşâkele, Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) ile özellikle Allah'a isnat edilen bir takım beşerî fiillerin ancak bu sanatla açıklanabileceği fikriyle önemi daha da vurgulanmaya başlanmıştır. (Yerinde, 2018: 8-11).

İzdivâc sanatı ise cümlelerde meydana gelir. İki grub cümlenin birbirine benzeştirilmesi başka bir deyişle nesirdeki sözlerin birbiriyle uyumlu şekilde ifade edilmesidir. “فَإِذَا فَرَعْتَ فَأُنْصَبْ.” (eİnşirâh 94/7-8) âyetlerindeki uyum izdivâc sanatı için verilen örneklerdendir (Akkavi, 1996: 63). Nesirle yazılan eserlerin ancak birbiriyle uyumlu kelimeler (izdivâc) seçildiğinde tatlı ve güzel olduğunu ifade eden âlimler olduğu gibi bu sanatın etkileyici üslubunu Kur'an'ın hem âyet ortalarında hem de âyet sonlarında kullandığını söyleyen dil bilimciler de vardır (Askerî, 1419: 260).

Beydâvî, el-İsrâ suresinin 7. âyetindeki “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” ibaresinin “وان اسأتم فعليها” biçiminde söylenmemesini izdivâc kuralına bağlamaktadır. İzdivâc da söz dizimi ve söz uyumu açısından cümledeki kelimeleri birbirine uydurmak manasına geldiğinden dolayı âyetteki “لأنفسكم...فَلَهَا” ifadesinin daha uyumlu olduğu “فعليتها...فَلَهَا” şeklinde kullanımın ise söz diziminde bir uyumsuzluğa neden olacağı dolayısıyla bu biçimde kullanılmadığını söylemektedir. Risâle müellifi de âyetteki bu kullanımı müşâkele kavramıyla izah etmektedir. Müşâkele ise cümle içersinde önceden söylenen bir kelimenin tekrar edilerek fakat ikinci kullanımda ilk anlamının dışında bir mana verilip ses uyumu oluşturmak demektir. Âyetteki “لأنفسكم...” ifadesindeki “ن” harf-i ceri “sizin faydanızdır” anlamında asıl anlamıyla kullanılmış, “فعليتها” yerine kullanılan “فَلَهَا” ifadesindeki “ن” harf-i ceri ise “عليها” anlamında kullanılmıştır.

Nitekim Arapçada harf-i cerlerin birbiri yerine kullanılması yaygın bir durumdur. Fahrettin er-Râzî de (ö. 606/1210) bahse konu olan âyette bu durumu tekâbü'l kuralı çerçevesinde izah etmektedir (Râzî, 1420: 20/301) ki belagat ilminin ilk devirlerinde müşâkele kavramı yerine “mukâbele” teriminin de kullanıldığını söylemiştik. Bütün bu açıklamalardan sonra hem Beydâvî'nin hem müellifin hem de Râzî'nin odaklandığı ve açıklamaya çalıştığı konu, söz dizimi ve ses uyumu bakımından âyetin en uygun kullanımı âyetin mevcut haliyle ifade edilmesidir denilebilir. Müellif buradaki yorumunda Beydâvî'yi eleştirmek yerine onun yaptığı yoruma hâşiye niteliğinde katkı vermektedir.

3.4. en-Neml Suresi 19. Âyet

وفي سورة النمل قال الله تعالى فَتَبَسَّمَ ضَاحِكاً مِنْ قَوْلِهَا تعجبا من حذرها وتحذيرها واهدائها الى مصالحها وسرورا بما خصه الله تعالى به من ادراك همسها وفهم غرضها ولذلك سال توفيق شكره وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ اقول العبد الضعيف التبسّم والضحك بحسب اللغة يغايران [vr.313a] لان التبسّم والضحك لا يجتمعان ولا يفهم من تفسير معاهما اللّهم الا ان يراد بالتبسّم المبالغة في تبسّمه ع م حتى يبلغ نهايته التي هي اول مراتب الضحك الله اعلم

Allah Teâlâ en-Neml suresinde “(Süleyman), onun (karıcanın) sözüne gülerek tebessüm etti...” (en-Neml 27/19) buyurur. Âyette Hz. Süleymân'ın (as) gülmesinin sebebi karıncanın kendine gelecek zarardan sakınıp diğer karıncaları da sakındırarak onların maslahatını gözetmesinden ve bu karıncanın fısıltı bile denilemeyecek gizli sesini duyma özelliğini kendisine vermesinden ayrıca karıncanın maksadını Allah'ın kendisine idrak ettirmesinden dolayıdır. O da kendisine verilen bütün bu nimetlerden dolayı şaşkınlıkla karışık bir şekilde sevinerek gülmüştür. Bu sebeple o, kendisine verilen bu özelliğe gereği kadar şükredebilmek için Allah'tan yardım istedi ve “عَی رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ...” (en-Neml 27/19) dedi (Beydâvî, 1418: 4/157).

Ben de derim ki, tebessüm ve gülme lügat itibariyle birbirinden farklı şeylerdir. Çünkü tebessüm ve gülme aynı manaya gelmez. Dolayısıyla bu iki kelime tefsir edildiğinde Süleymân'ın (as) tebessüm ederken mübalağa etmesi anlamına gelir. Bu da tebessümün son raddesi olup gülmenin ilk mertebesidir. Daha iyisini Allah Teâlâ bilir.

Değerlendirme

Müellifin, Beydâvî tefsiriyle ilgili açıklamaya ihtiyaç duyduğu diğer yorum Süleymân'ın (as) “gülmeyle karışık tebessüm” şeklinde ifade edebileceğimiz davranışıyla ilgilidir. Beydâvî, tefsirinde Hz. Süleymân'ın tebessümünün hangi duygu ve şurdan kaynaklandığını açıklamaya çalışırken müellif, daha çok tebessüm ve gülme kelimelerinin etimolojik tahlilini yapmaktadır. Müellifin ifade ettiği gibi “الضحك” “gülme” kelimesinin anlamının “التبسّم” “gülümsemenin” ileri seviyesi olduğunu söyleyen müfessirler vardır. (Begavî, 1420: 3/495, 6/151; Nisâbü'rî, 1430: 17/192-193; Sem'ânî, 1418: 4/86; Begavî, 1420: 3/495; Zemahşerî, 1407: 3/356; 1419: 1/61; Râzî, 1420: 24/549; Kurtubî, 1384: 13/175). Müellifin burada açıklama yapmasının sebebi Beydâvî'yi eleştirmekten çok onun izah etmediği bir konuyu şerhetme mahiyetinde olduğu görülüyor.

3.5. es-Saff Suresi 6. Âyet

وفي سورة الصف قال الله تعالى وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَعَلَّكُمْ لَم يَاقُولُ كَمَا قَالَ مُوسَى عَمَلَهُ لا نسب له ع م فيهم انتهى كلام المص اقول العبد الضعيف يفهم من ظاهر كلام المص ان النسب لا يطلق على الام وامه ع م من بنى اسرائيل لانها من اولاد يهود ابن يعقوب ع م كما بين المص في آل عمران وكذا جعل الله سبحانه من ذرية ابراهيم ع م في سورة الانعام فبين ان اولاد البنات من الذرية فكيف لا تطلق الذرية على النسب اللهم الا ان المراد بالنسب بحسب اللغة لا يطلقون النسب إلا على الاب كما خرج الجوهرى

Allah Teâlâ Saff suresinde şöyle buyurmuştur: “Hani, Meryem oğlu İsa, “Ey İsrailoğulları!...” (es-Saff 61/6). Bu âyette Hz. İsa'nın kendi kavmine hitabederken Hz. Mûsâ (as) gibi “يا قوم” “Ey Kavmim!” demeyip de “يا بَنِي إِسْرَائِيلَ” “Ey İsrâiloğulları!” demesinin sebebi belki de İsa'nın (as) İsrâiloğullarıyla neseb bağının olmamasından kaynaklıdır (Beydâvî, 1418: 5/208). Beydâvî'nin sözü burada bitiyor.

Ben de bu konuda derim ki: Musannifin sözünün zahirinden nesebin anne yoluyla gelmediği anlaşılıyor. Çünkü Hz. İsa'nın annesi İsrâiloğullarındandı ve Yâkûb'un oğlu Yehûd evladındandı. Nitekim Beydâvî de bunu Âl-i İmrân suresinde beyan etmiştir (Beydâvî, 1418: 2/13). Aynı şekilde Allah Teâlâ En'âm suresinde onu İbrâhîm zürriyetinden de saymıştır (el-En'âm 6/83-85). Bu âyetlerden anlaşılıyor ki kızların çocukları da zürriyeten sayılır. Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) de işaret ettiği gibi burada Hz. İsa'nın onların zürriyetinden sayılmaması ancak nesebin baba yoluyla geçtiğini kabul edenler için mümkündür.

Değerlendirme

Müellifin, Beydâvî'ye yönelik son eleştirisi Kur'an'da Hz. Mûsa'nın ve Hz. İsa'nın kavimlerine sesleniş tarzlarından bu peygamberlerin içlerinden çıktığı kavim ile soy bağı olup olmadığına dair ileri sürdüğü görüşüdür. O, Beydâvî'nin soyun anneden gelmeyeceğine yönelik anlayışını ve Arapların “النسب” kelimesini sadece babaya dayandırmalarını Cevherî'den (ö. 400/1009) de verdiği örnekle eleştirir (Cevherî, 1407: 1/224). Kendisi ise soyun anneden gelebileceğini söyleyerek “İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz... Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik. Hepsini hidayete erdirdik. Daha önce Nuh'u da hidayete erdirmiştik. Zürriyetinden Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u da. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerden idi.” (el-En'âm 6/83-85) âyetlerini delil gösterir. Böylece müellif göre Allah Teâlâ'nın Kur'an'da Hz. İsa'yı Hz. İbrâhîm'in soyundan sayması soyun anne yoluyla da devam edebileceğinin göstergesi olmaktadır. Ayrıca Beydâvî'nin Hz. Meryem'in soy ağacını “عيسى وأمه مريم بنت عمران بن ماثان بن العازار بن أبي يوذ بن يوزن بن زربابل بن عيسى وبن يوحنا بن أوشيا بن أمون بن منشكن بن حازقا بن أخاز بن يوثام بن عوزيا بن يورام بن ساقط بن ايشا بن راجيم بن سليمان بن داود بن ايشي بن عويد بن سلمون بن يعز بن نحشون بن عمياد بن رام بن حصروم بن فارس بن يهوذا بن يعقوب عليه السلام” (Beydâvî, 1418: 2/13) şeklinde Hz. Ya'kûb'a (as) kadar dayandırması ve onun da Hz. İbrâhîm'in torunu olması aynı iddianın bir başka delili olmaktadır.

4. SONUÇ

Araştırmaya konu edindiğimiz *Risâle fi't-Tefsîr* isimli eser, Beydâvî tefsirinin istinsahı esnasında müellifin aklına takılan bazı yerleri not etmesi neticesinde teşekkül etmiştir. Katalog verilerine göre İbrâhim b. Ahmed es-Sinobî'ye ait olduğu kaydedilen eserin, hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan bu şahsa aidiyetinde sorun olduğu tespit edilmiştir. Toplamda beş farklı ayetle ilgili değerlendirmelerini kaleme alan müellif, bunlardan üçünde Beydâvî'nin yorumlarını eleştirmekte, diğer ikisinde ise etimolojik ve belâğî katkılar sunmaktadır. Eleştirilerini takdim ederken kimi zaman kronolojik yanılsamaları ortaya koyduğu, kimi zaman Kur'ân'ın bütünlüğünden hareket ettiği, kimi zaman ise dilbilimsel tefsirden yararlandığı gözlemlenmektedir.

Risâle'de geçen bazı ifadeler müellifin müstensihlik mesleği ile meşgul olduğunu göstermektedir. Onun, ele aldığı âyetlerle ilgili açıklamalar yapması ve bunlarla Kur'ân'ın diğer âyetleri arasında bağlantılar kurması, kendisini sadece eser istinsah eden bir kişi olmadığı, aynı zamanda din ilimleri sahasında okumalar yapan bir âlim olduğu izlenimini vermektedir. Ancak Beydâvî tefsirinde geçen bazı açıklama ve yorumlara yönelik birtakım tepkisel cümleleri, kendisinin kimi tefsir ve hadis kaynaklarından habersiz olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çünkü onun kesin yargı beyan ettiği bazı konular tefsir tarihi boyunca eser veren müfessirler arasında tartışılmış fakat ittifak edilememiş meselelerdir.

Müellifin bir müstensih olarak tefsir kütürüne dair eserleri istinsah etmesi ve sonraki nesillere ulaştırmaya çalışması takdire şayandır. Bununla birlikte zihnine oturtmadığı ve edindiği bilgi ve tecrübelerle bağdaştıramadığı yorumlara yönelik bir eser kaleme alması ve tefsir kültürüne bu eserini kazandırması onun bu konudaki hassasiyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Küçük hacmine rağmen bu risâle, Kur'ân'ın beş farklı ayetiyle ilgili farklı bir perspektif sunması ve Beydâvî tefsirine hâşiye niteliğinde olması açısından tefsir ilmi için kayda değer bir önemi haizdir. Araştırmamıza konu olan el yazması risâle, esere konu olan ayetlerin tefsiri ile ilgili çalışma yapacak olanlara ve *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* araştırmacılarına katkı sunması açısından önemli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

- Akkâvî, İ. F. (1996). *el-Mu'cizü'l-mufassal fi ulûmi'l-belâğa*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût.
- Askerî, E. H. H. (1419). *Sinâ'ateyn, el-Mektebetü'l-Unsuriyye*, Beyrût.
- Baltacı, B. (2013). *Müstakil Âyet Tefsirleri –Kastamonu Yazmaları-*, Emin Yayınları, Bursa.
- Baltacı, B. (2018). "Beyzâvî'nin Sünnî Paradigma Tarafından Eleştirilen Yorumları Üzerine Bir Değerlendirme", *V. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arîlik-*, 04-06 Mayıs 2018, 707-718.
- Begavî, E. M. M. (1420). *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Beydâvî, N. E. İ. (1418). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Ârabî, Beyrût.
- Cevherî, E. N. İ. (1407). *es-Sihah tâcü'l-luğa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût.

- Durmuş, İ. (2006). “Müşâkele”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 32/154-155.
- İbn Atıyye, E. M. A. (1422). el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- İbn Ebû Zemenîn, E. A. M. (1423). Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîz, el-Fârûku'l-Hadîse, Kâhire.
- İbn Fûrek, E. B. M. (1430). Tefsîru İbn Fûrek, Camiatü Ümmi'l-Kura, Suûdiyye.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. C. (1422). Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. (2006). Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kurtubî, E. A. M. (1384). el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire.
- Maden, Ş. (2015). Tefsirde Hâşîye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşîyesi İSAM Yayınları, İstanbul.
- Maden, Ş. (2022). “Dursunzâde Abdülbâkî Efendi'nin Şuarâ Süresi'nin Tefsiri Üzerine Yazdığı Hâşîyenin Tahkik ve İncelemesi”. Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 5/1 (Haziran 2022), 51-126.
- Mâtürîdî, E. M. M. (2007). Te'vilâtü'l-Kur'ân, Dâru'l-Mîzân, İstanbul.
- Mukâtil b. Süleymân, E. H., (1423). Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût.
- Nisâbü'rî, E. H. A. (1415). el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz, Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiye, Beyrût.
- Nisâbü'rî, E. H. A., (1430). et-Tefsîru'l-basît, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, b.y.
- Öztürk, M. (2006). “Mü'tefike”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 32/185-186.
- Râzî, E. A. F. (1420). Mefâtihu'l-gayb, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Sa'lebî, E. İ. A. (2002). el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Sem'ânî, E. M. M. (1418). Tefsîrü'l-Kur'ân, Dâru'l-Vatan, Riyâd.
- Semerkandî, E. L. (ts.). Bahru'l-'ulûm, y.y., b.y.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başk., <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/119994>).
- Yahyâ b. Sellâm, E. Z. (1425). Tefsîru Yahyâ b. Sellâm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Yerinde, A. (2018). “Belagat İliminde Müşâkele Sanatı”, Usûl İslam Araştırmaları, 30/30 (Aralık 2018), 7-30.
- Zemahşerî, E. K. M. (1419). Esâsü'l-belâga, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Zemahşerî, E. K. M. (1407). el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.